

ЦЕНІ ГРОДНА

*Oj Grodnienko, oj Grodnienko,
Ciebie kocha ktoś tak cienko,
że nie minie pokolenie,
jak zostaną z ciebie cienie...*

Ludwik Sawoniewski¹

Гісторыя Гродна паміж дзвюма сусветнымі войнамі пакуль усе яшчэ не стала прадметам асобнага даследавання. Аднак, якой бы грунтоўнай і дасканалай ні была б гэта яшчэ не напісаная праца, яна не ў стане замяніць сабою вобраз горада, які ўжо паспеў ператварыцца ў самастойны аб'ект гістарычнай памяці. Ці не адзінае выключэнне складае кніга, пра існаванне якой большасць сённяшніх гарадзенцаў нават не здагадваецца: «Сага пра Гродна» – рыфмаваныя біяграфіі постацей міжваеннага горада, якія пакінуў былы гродзенскі прэфект ксёндз Людвік Саванеўскі².

Сам па сабе гэты твор застаецца ўнікальнай з'яваю. Спроба напісаць вершаваны мартыралог, прысвечаны сваім сучаснікам – гэта, перш за ўсё, своеасаблівы асабісты разлік з мінулым, справа маральнага абавязку. Аўтар «Сагі» намагаўся аб'яднаць адразу некалькі стыхій: асабістыя ўспаміны пра падзеі, у якіх яму прыйшлося адыгрываць самыя розныя ролі, спробу стварыць сучасны нацыянальны эпос і рыфмаваны слоўнік, у якім аказалася схаваным у паэтычных вобразах шмат таго, аб чым у іншым выглядзе выказацца было амаль немагчыма.

Напярэдадні Другой сусветнай вайны ў Гродна жылі дзясяткі тысяч асоб. Калі ў канцы 1919 года колькасць жыхароў Гродна дасягала прыблізна 28 тысяч, то ўжо на верасень 1921 года іх было 34 тысячы, у 1924 годзе – 40 тысяч, а яшчэ праз тры гады – 45 тысяч. На 1939 год лічба жыхароў Гродна складала каля 50-55 тысяч чалавек³. І для большасці з іх вайна стала катастрофай, якая знішчыла гэты сусвет. Кніга Л. Саванеўскага фактычна стала нагодай, каб паспрабаваць перайсці гэту нябачную мяжу, што аддзяляе нас ад абшару «чужой» памяці. Біяграфіі людзей,

¹ Leonard i Ludwik Sawoniewscy. Książd Ludwik Sawoniewski / Magazyn Polski. 1995. № 1 (15). S. 24.

² L. Sawoniewski. Saga o Grodnie. Białystok, 1994; L. Sawoniewski. Saga o Grodnie. Łódź-Białystok, 1999.

³ J.J. Milewski. Grodno – miasto i ludność w okresie międzywojennym // Grodno w XVIII wieku. Miasto i ludność (na tle trendów rozwojowych od średniowiecza do 1939 roku). – pod red. A. Woltanowskiego i J. Urwanowicza. Białystok, 1997. S. 196-198.

што калісьці ўвасаблялі гэты горад, у нейкім сэнсе «цёмная зона», дакрануцца да якой доўгі час падавалася амаль немагчымым. Менавіта «Сага» і падштурхнула скласці слоўнік эліты міжваеннага Гродна.

Але адна справа – развагі адносна міжваеннага горада, а зусім іншая – вызначэнне канкрэтных імёнаў. Тым больш, калі гаворка ідзе пра эліту. Таму першым крокам было вызначэнне асоб, якія павінны скласці аснову працы. Падставай выбару стала іх прафесійна-грамадская актыўнасць. У спіс трапілі прадстаўнікі гарадскога самаўрада, адміністрацыі, рэдактары газет, настаўнікі, лекары, працаўнікі суда, буйныя гандляры і прамыслоўцы, прадстаўнікі кліра розных канфесій і непасрэдна актыўныя грамадска-палітычныя дзеячы. Сярод асноўных крыніц варта адзначыць працы па гісторыі гродзенскіх могілак, спіс падаткаплацельшчыкаў яўрэйскай абшчыны, біяграфічны слоўнік беларускіх дзеячаў, слоўнікі па гісторыі польскай арміі ды польскага тэатра, архіўныя фонды. Аднак найперш «падмуркам» для слоўніка сталі імёны, якія ўзгадваў у сваёй кнізе ксёндз Л. Саванеўскі.

Гродна канчаткова апынуўся ў складзе Польскай дзяржавы з заканчэннем вайны з Савецкай Расіяй, калі горад афіцыйна ўвайшоў у склад Беластоцкага ваяводства. Праўда, пазней неаднаразова паўставала пытанне аб стварэнні асобнага Гродзенскага ваяводства, тым не менш ён так і застаўся цэнтрам павета, што ў значнай ступені вызначыла яго сацыяльна-эканамічнае і культурнае жыццё⁴. На чале мясцовай адміністрацыі ў розны час стаялі: камісар польскага ўрада па Гродзенскім павеце Станіслаў Іваноўскі (1918–1919), **старасты**: Казімір Рагалевіч (1919–1926), Альфонс Розен (1920), Зыгмунт Рабакевіч (1928–1932), Тадэвуш Валіцкі (на 1938–1939).

Амаль да канца 1920-х гадоў Гродна кіравалі магістрат ды гарадская Рада, абраная яшчэ ў час нямецкай акупацыі. Прадстаўнікоў самаўрада ў мясцовай прэсе нездарма называлі «айцамі горада». Праўда, падобны зварот у аднолькавай ступені мог быць як выразам павагі, так і, пры іншых абставінах, праяваю глыбокай самаіроніі. У гэты перыяд у склад магістрата ўваходзілі пяць-шэсць чалавек: прэзідэнт горада, віцэ-прэзідэнт, лаўнікі і сакратар⁵. **Прэзідэнтамі Гродна** на працягу наступных дваццаці год былі: Эдвард Лістоўскі (1919–1922), Эдвард Стэмшнэўскі (1922–1927), Казімір Рагалевіч (1927–1929), Антоні Ранчашак (1929–1930), Маўрыцы О’Брыен дэ Ласі (1930–1933), Казімір Сулістроўскі (1933–1934), Віктар Міскы (1934–1936), Вітольд Ценскі (1936–1939). **Віцэ-прэзідэнтамі**: Стэфан Цыдзік, Раман Савіцкі, Казімір Лашкевіч і інш. Лаўнікамі былі Самуэль Астрынскі, Юзаф Рубінраўт, Аўсей Сухаўлянскі, якія звычайна выконвалі абавязкі кіраўнікоў аддзелаў магістрата.

У **склад гарадской Рады** ў розны час уваходзілі радныя: Абрам Абрамовіч, Леон Абрамскі, Міхаіл Азіевіч, Павел Аляксюк, Шэйма Амдурскі, Ігнацій Астроўскі, Малка Атлас, Ю. Бадаш, Мардэхай Барадыцкі, Антоній Бартноўскі, Ноах Бас, Юзаф Бахмінскі, Юзаф Бяганскі, Зееў Вулф Берман, Х. Біргер, Эдвард Боднар, Усевалад Боеў, Давід Бравер, Хаім-Іцхак Бранервайн, Браўдэ Абрам, Абель Брусцін, Мар’ян Буда, Тэафіл Будзаноўскі, Казімір Бухалі, Алексы Бяляеў,

⁴ W. Renik. Grodno w dwudziestoleciu międzywojennym // Grodno i Wołkowysk w II Rzeczypospolitej: informator wystawy lipiec-październik 2001. Pelplin-Gdańsk, 2001. S. 27.

⁵ Т. Казак. Дакументы магістрата г. Гродна 1919-1939 гг. у фондах Дзяржаўнага архіва Гродзенскай вобласці // Гарадзенскі палімпсест. 2009. Дзяржаўныя ўстановы і палітычнае жыццё. XV-XX. Гародня, 2009. Ст. 356.